

КОНЦЕПЦІЯ СИЛИ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ У ДОКТРИНІ «СТРАТЕГІЧНОЇ ГЛИБИНИ» А. ДАВУТОГЛУ

THE CONCEPT OF POWER IN INTERNATIONAL RELATIONS IN THE DOCTRINE OF "STRATEGIC DEPTH" BY A. DAVUTOGLU

Садовий О.С.,

orcid.org/0009-0005-0157-4852*аспірант кафедри журналістики і міжнародних відносин
Київського університету культури*

У статті досліджується концепція сили в доктрині «Стратегічної глибини» А. Давутоглу, виявлено її теоретичні засади у контексті класичного політичного реалізму та неореалізму, а також базових напрямів міжнародних відносин Туреччини. Встановлено, що концепція А. Давутоглу сформувалася під впливом ідей Г. Морґентау, К. Волтца, Р. Клайна, Дж. Стоссінджера, Д. Пучали та інших представників реалістичної школи. Зроблено висновок, що концепція сформувалася на основі класичних положень політичного реалізму та неореалізму, однак істотно розширила їх зміст. На відміну від традиційного розуміння сили як сукупності матеріальних ресурсів, А. Давутоглу інтегрує до структури національної могутності історичні, культурно-цивілізаційні та геополітичні чинники. Запропонована ним модель пояснює міжнародну вагу держави через здатність стратегічно використовувати історичну спадщину, географічне положення та національні ресурси для реалізації довгострокових цілей. Центральним елементом доктрини А. Давутоглу є авторська модель сили, яка охоплює стабільні та потенційні параметри держави, стратегічне мислення, стратегічне планування і політичну волю. Таке рівняння сили А. Давутоглу демонструє перехід від вузького матеріалістичного розуміння могутності до комплексного бачення міжнародного потенціалу держави, у якому ключову роль відіграє здатність політичного керівництва раціонально використовувати ресурси відповідно до довгострокових національних інтересів. Також концепція виходить за межі традиційного розуміння зовнішньополітичної доктрини Туреччини та може розглядатися як самостійна концептуальна модель аналізу міжнародних відносин і реалізації могутності будь-якої держави, зокрема України.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для аналізу сучасної зовнішньої політики Туреччини, прогнозування розвитку українсько-турецьких відносин та оцінки безпекових процесів у Чорноморському регіоні.

Ключові слова: Туреччина, А. Давутоглу, стратегічна глибина, міжнародні відносини, концепція сили, політичний реалізм, неореалізм.

The article examines the concept of power in the doctrine of "Strategic Depth" by A. Davutoglu, reveals its theoretical foundations in the context of classical political realism and neorealism, and defines the basic directions of Turkey's international relations. It is established that the concept of A. Davutoglu was formed under the influence of the ideas of G. Morgenthau, K. Waltz, R. Klein, J. Stossinger, D. Puchaly and other representatives of the realist school. It is concluded that the concept was formed on the basis of classical provisions of political realism and neorealism, but significantly expanded their content. Unlike the traditional understanding of power as a set of material resources, A. Davutoglu integrates historical, cultural-civilizational and geopolitical factors into the structure of national power. The model he proposed explains the international weight of the state through the ability to strategically use historical heritage, geographical position and national resources to achieve long-term goals. The central element of A. Davutoglu's doctrine is the author's model of power, which encompasses stable and potential parameters of the state, strategic thinking, strategic planning and political will. Such an equation of power by A. Davutoglu demonstrates the transition from a narrow materialistic understanding of power to a comprehensive vision of the international potential of the state, in which the ability of political leadership to rationally use resources in accordance with long-term national interests plays a key role. The concept also goes beyond the traditional understanding of Turkey's foreign policy doctrine and can be considered as an independent conceptual model for analyzing international relations and realizing the power of any state, in particular Ukraine.

The practical significance of the study lies in the possibility of using its results for analyzing Turkey's modern foreign policy, forecasting the development of Ukrainian-Turkish relations and assessing security processes in the Black Sea region.

Key words: Turkey, A. Davutoglu, strategic depth, international relations, concept of power, political realism, neorealism.

Постановка проблеми. Останнім часом суттєво зростає роль Турецької Республіки у системі міжнародних відносин. Відмінною рисою дій країни є наявність сформованої концептуальної основи, яка, відображаючи політичні погляди та ідеологію Партії справедливості та розвитку, поєднує елементи усталених кемалістських, помірно ісламістських та сучасних західних підходів до проблем міжнародних відносин, демократії та прав людини. Внаслідок цього вона користується широкою підтримкою не лише в правлячих колах, а й у громадянському суспільстві.

Інтелектуальним підґрунтям діяльності Туреччини на міжнародній арені стала концепція «стратегічної глибини» А. Давутоглу, яка поєднала класичні положення політичного реалізму з геополітичним, цивілізаційним і гео економічним підходами. В умовах трансформації міжнародної системи, посилення регіональної конкуренції та зміни балансів сил особливої актуальності набуває поняття сили у міжнародних відносинах та його інтерпретації у доктрині А. Давутоглу, що дасть можливість глибше зрозуміти сучасні пріоритети міжнародної діяльності Туреччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція «стратегічної глибини» – одна чи не з найбільш досліджених у турецькій суспільнознавчій науці. Сінем Уджа у публікації «Побудова турецької зовнішньої політики: від «Великої стратегії» до «Стратегічної глибини» [10] аналізує перехід турецької зовнішньої політики від кемалістської моделі до доктрини «стратегічної глибини», її теоретичні засади та причини занепаду після «Арабської весни» [10]. А. Ерді Озтюрк (та ін.) у публікації «Зліт і падіння місцевих концепцій у глобальних міжнародних відносинах: Анатомія «стратегічної глибини» у турецьких міжнародних відносинах» [7] досліджує походження концепції, її вплив на міжнародні відносини, причини її критики та трансформації [7].

Вивченню концепції дедалі більше уваги приділяють українські дослідники. Н. Сальнікова вивчає зовнішньополітичні стратегії Туреччини в сучасних умовах з урахуванням концепції «стратегічної глибини» [3], О. Аулін – інтеграційні пріоритети Турецької Республіки у контексті реалізації концепції неоосманізму [1], О. Моціяка – зовнішню політику Туреччини щодо країн Балканського регіону в період «пост-Давутоглу» (2016–2020) [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених концепції «стратегічної глибини», низка аспектів залишається недостатньо розробленою. Зокрема у контексті її зв'язку з політичним реалізмом і неореалізмом, а також особливостями категорії сили як фундаментального ядра міжнародних відносин.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити концепцію сили в доктрині «Стратегічної глибини» А. Давутоглу, виявити її теоретичні засади у контексті класичного політичного реалізму та неореалізму, визначити базові напрями міжнародних відносин Туреччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Архітектором сучасної зовнішньої політики Туреччини є А. Давутоглу, який з 1990 р. до 2002 р. викладав і очолював кафедри у різних університетах. У листопаді 2002 р. на виборах до парламенту Туреччини перемогу здобула помірковано ісламістська Партія справедливості та розвитку Р.-Т. Ердогана. До нового однопартійного уряду був запрошений А. Давутоглу як головний радник прем'єр-міністра з питань зовнішньої політики. У 2003 р. йому був присвоєно ранг Надзвичайного та повноважного посла [6]. У 2010 р. він посів сьоме місце у складеному журналом «Форін полісі» рейтингу світових мислителів [12], а у 2012 р. увійшов до сотні найвпливовіших людей планети за версією журналу «Тайм» [13].

Концепції та підходи політика до ролі та місця країни в умовах мінливої глобальної світової системи відображені у відомому політичному трактаті «Стратегічна глибина» [5], написаному у 2001 р. По суті, «Стратегічна глибина» стала справжнім маніфестом нової поведінки Туреччини на світовій арені. Після призначення А. Давутоглу міністром закордонних справ у 2009 р. запропонована ним доктрина стала стратегічною «дорожньою картою» для реалізації нового курсу країни, який багато в чому визначив стрімке перетворення Туреччини на ключового регіонального гравця в умовах кардинальної трансформації міжнародних відносин.

Головну увагу А. Давутоглу приділяє одному з ключових підходів до дослідження міжнародних відносин – політичному реалізму, базові засади якого і лягли в основу концепції. Наприклад, він порівнює структуру міжнародних відносин із грою у шахи, вважаючи, що у цій грі є гравці – шахові фігури. Не всі вони є королями, є ще такі постаті як пішаки, тури, кінь та слон. Кожна фігура має різні можливості вплинути на результат гри [5, с.33].

З позицій класичного політичного реалізму, міжнародні відносини – це насамперед відносини міждержавні, за якими єдиними реальними акторами є суверенні держави, які намагаються реалізувати власні інтереси, використовуючи весь силовий потенціал.

У теорії міжнародних відносин «сила» є основним поняттям. У традиції політичного реалізму давня історія у вивченні міжнародних відносин, пов'язана з такими мислителями, як Фукідід, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, К. фон Клаузевіц. Хоча теоретизування щодо сили протягом століть зали-

шалося майже незмінним, практично застосування сили несло у собі відбиток часу. Зміни відбувалися відповідно до змін у розвитку людини, суспільства, держав, технологій та, звичайно, самого міжнародного середовища.

У XX ст. вирішальний внесок у розвиток цих традицій вніс американський політолог Р. Моргентау, для якого сила – це важіль світорегулювання, це влада над умами та діями людей [8]. Дослідник сформулював широко відому тезу політичного реалізму: «Мета зовнішньої політики має визначатися в термінах національного інтересу та підтримуватися відповідною силою» [8]. Відповідно до такого підходу аналіз категорії «національна сила» перебував у центрі уваги Г. Моргентау. Найбільш близький цей термін таким поняттям, як «державна міць», «зовнішньополітичний потенціал держави», «національна сила». Йдеться про ресурси, які держава може задіяти для досягнення цілей своєї зовнішньої політики.

При виявленні компонентів того, що розуміється під «національною силою», представники повоєнної хвилі політичних реалістів у США перебували під сильним впливом геополітичних концепцій. На думку Моргентау, до структури «національної сили» входять такі елементи: географія, природні ресурси, виробничі потужності, військовий потенціал, чисельність населення, національний характер, моральний дух нації, якість дипломатії. Поряд із матеріальними чинниками Г. Моргентау виділяє і нематеріальні, до яких належать три останні з вищезгаданих елементів.

Політичний реалізм виділяв три моделі зовнішньої політики: політика статус-кво, яка проводиться державою, яка прагне зберегти вплив у сфері міжнародних відносин; імперіалістична політика, властива державам, які прагнуть розширення сфери свого впливу та змінити баланс сил на свою користь; політика престижу, характерна для держав, які демонструють силу для збереження свого місця у системі міжнародних відносин.

Політичний реалізм залишався провідним напрямом у теорії міжнародних відносин до 70-х років XX ст. Однак критика зі сторони представників інших напрямів, а також зміни у світовій політиці змусили прихильників реалістичної парадигми почасти переглянути свої погляди. Засновником неореалізму в американській політичній науці вважається Д. Уолтц, який виділив три рівні аналізу міжнародних відносин: індивіда, держави та міжнародної системи в цілому. Класичний політичний реалізм розглядав міжнародні відносини з точки зору взаємодії окремих, ізольованих одна від одної держав.

На думку Д. Уолтца, політичний реалізм є теорією зовнішньої політики, а не теорією міжнародних відносин. Остання ж можлива лише на рівні вивчення всієї міжнародної системи. Крім тих фак-

торів, які враховував класичний політичний реалізм, зовнішню політику окремих держав визначає місце у структурі системи міжнародних відносин. Сама ця структура складається під впливом взаємодії найбільш сильних та великих держав. Малі та середні держави на цю структуру вплинути не можуть, але для їхньої зовнішньої політики вона виступає як зовнішній обмежувач [14].

Не відмовляючись від більшості базових постулатів політичного реалізму, неореалісти намагаються модифікувати деякі з них. Це відноситься, наприклад, до поняття «баланс сил», замість якого вони пропонують використати поняття «баланс загроз», пояснюючи це тим, що далеко не всяка сила, яка знаходиться в розпорядженні держави, є реальною небезпекою для інших держав, та вимагає адекватних заходів щодо забезпечення власної безпеки.

Внаслідок цього замість традиційної політики на основі балансу сил пропонується політика на основі балансу нападу та оборони. На відміну від класичного політичного реалізму, завдання зовнішньої політики трактуються не як завдання боротьби за нарощування сили та влади, а як завдання забезпечення своєї безпеки. Баланс визначається як співвідношення між витратами із завоювання чужої території для однієї держави та витратами щодо захисту своєї території для іншої.

Основними чинниками, які впливають на баланс оборони та нападу, з погляду неореалістів, є: військово-технологічний розвиток; особливості географічного розташування; військовий потенціал; націоналізм, під яким розуміється готовність населення нести втрати в період воєнних дій та погоджуватися зі зростанням військових витрат у мирний час; міць держави, яка включає ресурси та ресурси тих територій, які на даний момент вона контролює. Також визнається зростання ролі економічних та соціальних факторів у міжнародних відносинах.

Р. Клайн, автор методики оцінки світових сил, стверджує, що силу на міжнародній арені може бути визначено як здатність уряду однієї країни змусити керівництво іншої зробити те, що останнє ніколи не зробило б за своєю волею, за рахунок переконання, примусу чи відвертого застосування воєнної сили [4]. Дж. Стоссінджер визначає силу як можливість держави використовувати свої реальні чи потенційні ресурси так, щоб впливати на спосіб життя та поведінку інших держав [11]. Про ресурсну основу сили згадує і Д. Пучала, який стверджує, що в міжнародних відносинах сила – це здатність діяти, і подібна здатність зумовлена кількістю та якістю ресурсів. Він підкреслює, що потенціал держави залежить від економічних, людських, технологічних, військових та політичних ресурсів, а економіка є фундаментом можливості мобілізації цих ресурсів [9].

Саме такий ресурсний підхід знайшов розвиток у концепції А. Давутоглу, який доповнює його історичними, географічними та цивілізаційними чинниками.

Водночас А. Давутоглу не обмежується класичним трактуванням сили. На відміну від представників політичного реалізму, він розглядає міжнародний потенціал держави не лише крізь призму військово-економічних ресурсів, а й через історичну спадщину, географічне положення, цивілізаційну ідентичність та здатність держави до стратегічного мислення. Саме ці чинники формують основу концепції «стратегічної глибини», що поєднує реалістичний підхід із геополітичним і цивілізаційним баченням міжнародних відносин. Адже А. Давутоглу наголошує, що наприкінці ХХ ст. відбулися глибокі зміни у всій системі міжнародних відносин. Колишні зовнішньополітичні доктрини та ідеології, які обґрунтовують легітимність існування національних держав, не враховують специфіку парадигми сучасних міжнародних відносин, тому варто переглянути традиційні теорії з урахуванням нових елементів, які впливають на становище держави на міжнародній арені. У період після «холодної війни» силу держави стали дедалі частіше визначати не лише з позиції військової могутності, а й з погляду геополітики, геоекономіки, геостратегії та геокультури [5, s.30].

Також політик згадує чотири види держав, між якими ведеться постійна боротьба: держава-супердержава, велика держава, регіональна держава та мала держава [5]. Деякі з них ведуть боротьбу, щоб змінити свій статус, деякі – щоб вижити у цій боротьбі. Така думка відповідає одному з фундаментальних тез політичного реалізму про анархію міжнародних відносин.

Крім того, А. Давутоглу, як і представники політичного реалізму, наголошує, що сила – це найважливіший елемент міжнародних відносин [5].

У зв'язку з цим політик визначає параметри сили будь-якої держави та пропонує універсальне рівняння для її розрахунку. Рівняння сили складається з двох основних груп силових параметрів – стабільних та потенційних.

Стабільні параметри (СтП) – незмінні: історія, географія, населення та культура. Держави не можуть змінити ці параметри у короткостроковій та середньостроковій перспективах за своєю волею.

Якщо держава грамотно оцінить значимість кожного з цих параметрів у рівнянні сили, то в умовах кон'юнктурних змін на міжнародній арені зберігатиметься міцна база для проведення активної зовнішньої політики [5, S.17].

Потенційні параметри (ПП) – змінювані в короткостроковій та середньостроковій перспективі: економічні, технологічні та військові можливості країн, а їхній розвиток та застосування без-

посередньо залежать від держави. Коли держава ефективно стимулює розвиток потенційних параметрів, вона займає гідне місце у системі «балансу сил» у міжнародних відносинах.

А. Давутоглу враховує ще три чинника для розрахунку «сили». Це додаткові елементи рівняння, які виступають як множники: стратегічне мислення (СМ), стратегічне планування (СП) та політична воля (ПВ) [5, s. 27–30].

Стратегічне мислення (СМ) – це сума сприйняття суспільством простору та часу, в якому воно живе, та власної ідентичності, що задає напрямок розвитку зовнішньополітичних прагнень країни.

Стратегічне мислення тісно пов'язане з тим, як суспільство та особистість співвідносять себе з історичною спадщиною та сприймають географічний простір проживання. Воно пов'язане зі стабільними параметрами та визначає позицію всього суспільства щодо подій, які відбуваються на світовій арені [5].

Стратегічне планування (СПл) є реалізацією стратегічного мислення. Воно пов'язане з потенційними параметрами сили будь-якої держави. У довгостроковій перспективі воно постає у формі стратегії, а у короткостроковій – тактики. Тактика – це кроки, які робить політична еліта для реалізації довгострокових стратегій, інструмент реалізації стратегії. Правильно обрана тактика у поєднанні з гнучкою політикою та альтернативними варіантами досягнення мети дають можливість країні досягти стратегії. Добре сплановані стратегії вимагають ефективного використання потенційних параметрів сили за наявності сильної політичної волі [5, s. 31].

Політична воля (ПВ) є елементом, який асоціюється з людським капіталом. Тверда політична воля – це результат наявності у державі кваліфікованих та компетентних людських ресурсів, які мають стратегічне мислення. Завдяки політичній волі можна трансформувати силові параметри країни на політичні ініціативи та збільшити значущість кожного параметра у рівнянні сили.

Якщо ж політичне мислення розвивається у неправильному напрямку та формує неправильні стратегії, це може негативно позначитися на політичній силі держави. У цьому випадку даремно витрачаються потенціали існуючих параметрів сили держави і навіть зменшується значення сили держави у рівнянні. Тільки разом життєздатна стратегія та тверда політична воля, за якою стоїть людський чинник, можуть стати елементами стратегічної сили держави [5].

Отже, рівняння сили А. Давутоглу можна записати у наступному вигляді: $S = (СтП + ПП) \times (СМ \times СПл \times ПВ)$.

Стабільні та потенційні параметри сили є основними елементами, на які спираються держави у процесі формування дій на міжнародній арені.

Загалом концепція «стратегічної глибини» є самостійною концептуальною моделлю міжнародних відносин, яка поєднує положення політичного реалізму, геополітики та цивілізаційного підходу до аналізу сили держави. На думку, висновками Н. Сальнікової, концепція «стратегічної глибини» залишається одним із ключових інтелектуальних підґрунть сучасної стратегії Туреччини, хоча її практична реалізація зазнала певної трансформації під впливом нових геополітичних викликів [3].

Висновки. Концепція «стратегічної глибини» А. Давутоглу сформувалася на основі класичних положень політичного реалізму та неореалізму, однак істотно розширила їх зміст. На відміну від традиційного розуміння сили як сукупності матеріальних ресурсів, А. Давутоглу інтегрує до структури національної могутності історичні, культурно-цивілізаційні та геополітичні чинники. Запропонована ним модель пояснює міжнародну вагу держави через здатність стратегічно використовувати історичну спадщину, географічне положення та національні ресурси для реалізації

довгострокових цілей. Центральним елементом доктрини А. Давутоглу є авторська модель сили, яка охоплює стабільні та потенційні параметри держави, стратегічне мислення, стратегічне планування і політичну волю. Таке рівняння сили А. Давутоглу демонструє перехід від вузького матеріалістичного розуміння могутності до комплексного бачення міжнародного потенціалу держави, у якому ключову роль відіграє здатність політичного керівництва раціонально використовувати ресурси відповідно до довгострокових національних інтересів.

Концепція «стратегічної глибини» залишається важливим теоретичним інструментом дослідження сучасної зовнішньої політики Туреччини та її ролі у трансформації регіонального й глобального безпекового середовища.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівняльним аналізом концепції А. Давутоглу з сучасними концепціями регіонального лідерства держав середнього рівня, зокрема у контексті її впливу на відносини з Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аулін О.А. Інтеграційні пріоритети Турецької Республіки у контексті реалізації концепції неоосманізму. *Інтеграційні процеси в Азії та Африці як складова світового історичного розвитку (кінець XX – початок XXI століття)*. Монографія. Київ, 2022. С. 155–169.
2. Моціяка О. Зовнішня політика Туреччини щодо країн Балканського регіону в період «пост-Давутоглу» (2016–2020). *Європейські історичні студії*. 2024. № 29. С. 185–196. doi.org/10.17721/2524-048X.2024.29.12
3. Сальнікова Н. Зовнішньополітична стратегія Туреччини: концепція «стратегічної глибини» в сучасних умовах. *Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2024. С. 134–137.
4. Cline R. S. *The Power of Nations in the 1990s: A Strategic Assessment*. Lanham, MD: University Press of America, 1994. 142 p.
5. Davutoğlu A. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2001. 584 s.
6. Dışişleri Bakanlığı T.C. Dışişleri Bakanı Sayın Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu. Özgeçmiş. URL: <http://www.mfa.gov.tr/ahmetdavutoglu.tr.mfa> (дата звернення: 27.05.2025)
7. Erdi Öztürk A. The Rise and Fall of Homegrown Concepts in Global IR: The Anatomy of Strategic Depth in Turkish IR. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*. 2022. Vol. 11 (2). P. 257–273. doi:10.20991/allazimuth.1150360
8. Morgenthau H. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. N.Y., 1965. URL: <http://ru.scribd.com/doc/78345920/Politics-Among-Nations> (дата звернення: 22.02.2026)
9. Puchala D. J. *Theory and History in International Relations*. New York: Routledge, 2003. 224 p.
10. Sinem Uca. Constructing Turkish Foreign Policy: From the Grand Strategy to the Strategic Depth. *New Middle Eastern Studies*. 2024. Vol. 12 (1). doi:10.29311/nmes.v12i1.4623
11. Stoessinger J. G. *The Might of Nations: World Politics in Our Time*. 9th ed. New York: McGraw-Hill Publishing Company, 1990. 430 p.
12. The Foreign Policy 100 Global Thinkers. №7. Ahmet Davutoğlu. URL: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/11/29/the_fp_top_100_global_thinkers? (дата звернення: 27.03.2026)
13. Time 100: The List. Ali Babacan and Ahmet Davutoglu. URL: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2111975_2111976_2112128,00.html (дата звернення: 1.12.2025)
14. Waltz K. *Man, the State and War*. N. Y., 1959. URL: <http://www3.nd.edu/~cpence/eewt/Waltz2001.pdf> (дата звернення: 3.04.2026)

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.09.2026